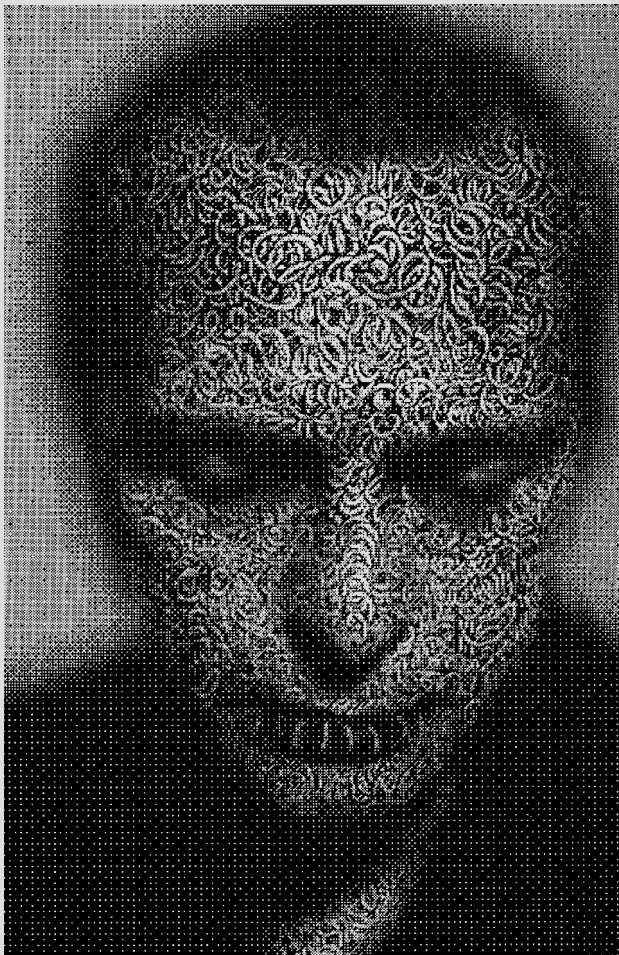
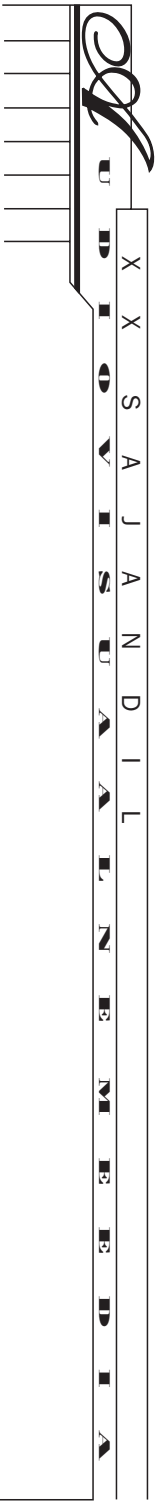

AUDIOVISUAALNE
MEEDIA
XX SAJANDIL

ROBERT EGETER-VAN KUYK

SEMINARI ETEKANNE

Nagu teame, on meie tähestik pärit Egiptusest. Harjumuspäraseid märgid, mida me tänapäeval enda väljendamiseks ja suhtlemiseks kasutame, on nende kaugete aegade võrreldes olulisel määral muutunud. Väljaarvatud mõned üksikud spetsialistid, ei suudaks keegi meist seostada meie tähestiku tähti nende Niiluse deltaaladelt pärit eelkäijatega. Teatavasti kujutas originaal endast piktogrammide süsteemi, mis tähistas kõigepealt objekti või mõistet, seejärel objekti või mõiste nimetust ning alles seejärel selle nimetuse iga üksikut tähte. Hiinlased seevastu on lähenenud asjale erinevalt ning säilitanud algupärase piktogrammide süsteemi. Seega kirjutatakse sõna SÜDA läänemaailma keeltes s.ü.d.a. ning selleks, et mõista tema tähendust, peab seda sõna eelnevalt teadma. Hiina keeles tähistab südant kahe avatud uksega värav ning ükski hiinlane ei pea tundma dialekti, et mõista, mida see tähendab.

Kui asja veidi lähemalt uurida, selgub, et olukord polegi sajandite jooksul väga palju muutunud. Loeme raamatut, kirja või mõnd artiklit – ja mis juhtub? Väljaarvatud kõige abstraktsemad mõisted ja artiklid, tõlgime teksti alateadlikult kujundite keelde. Loeme vanast daamist ning mõtleme mõnele oma tädidest. Loeme inimestest kohvikus ja kujutleme gruppi inimesi, keda me tunneme, istumas kohvikus. Kujutluspildid ja nende vahelised seosed loovad suhtlemise infrastruktuuri ühiskonnas ja teevad selle võimalikuks eri kultuuride vahel. Kui tahame midagi selgitada inimesele, kelle keelt me ei räägi, üritame paberile visandada seda, mida me tahame öelda. Kuid puutudes kokku millegagi, mida me erinevalt selle ala spetsialistidest ei mõista – näiteks universumi tekkimine – seisame suurte raskuste ees, sest see, mida arutada soovime, ei kattu meile tuttavate kujunditega. Kujutus ja kirjutatud sõna on ülimalt tihedalt seotud elemendid süsteemis, mille kaudu üritame ümbritsevat maailma mõista.

Mitte väga pikka aega, nii umbes sajandi jagu tagasi sundis tehnika areng kombineeritult Niepce, Talboti ja Lumière'i inimliku leidlikkusega fikseerima kujundid füüsilisele kandjale, neid reprodutseerima ning isegi liikuma panema. Võibolla on see juhus, et just samal perioodil oskasid sellised inimesed nagu Edison fikseerida heli füüsilisele kandjale. 19. sajandi lõpuks olid inimesed võimelised tegema filmi ja heliga põhimõtteliselt sama, mida meie praegu. Sellest tulenevalt seisame ülesande ees tõlkida need kujundid ja heli meile arusaadavasse keelde. Lähiajaloost on meil olemas sõja helid ja kujundid natsistlikest ja stalinistlikest koon-
duslaagritest, mis tuleb tõlkida keelde, mida mõistame.

Tsaar Nikolai II on kunagi öelnud, et film on täiesti kasutu ja rumal lõbustus, mis võib huvitada ainult idioote. Nagu teame, oli tsaaril tavaks inimestele ja oma aja sündmustele vae-
hinnanguid anda, kuid seekord jagas ta tole ajastu paljude intellektuaalide seisukohta. Ning isegi tänapäeval ei ole niisugune suhtumine haruldane! Uued saavutused leiavad alati vastu-
seisu, seejärel neid kiidetakse ja imetletakse, lõpuks peetakse iseenesestmõistetavaks ning igapäevaelu lahutamatuks osaks. Kolmkümmend aastat tagasi tuli isiklik kiri kirjutada käsitsi, kui ei tahetud adressaati solvata. Tänapäeval näiteks üliõpilased kasutavad alati personaalar-
vutit. Mis puutub kujunditesse ja helisse, siis on selle kohta vägagi kõnekaid tõendeid, kui-
võrd põhjalikult võib tehnika areng mõjutada ühiskonda. Ja seda mitte ainult tehnilises mõt-
tes, vaid on mõjutanud ka meie vaateid, suhtumisi, käitumist, sest film ja heli on muutnud
meie hoiakuid üksteise, ühiskonna, teiste kultuuride, moraali ja võimu suhtes.

Siiski on niisugune areng üsna hiljutine. Alles kolmekümnendatel, seega kõigest 60 aastat tagasi, muutus uus meedia tõeliselt tähtsaks. Tänapäeval kohtab seda igal elualal ning peaaegu igal pool, kus inimesed elavad. Olgugi et oleks vale väita, nagu kirjaliku kultuuri periood oleks möödas ning asendunud televiisori, filmi ja raadioga, on siiki tõsi, et taoline meedia on muu-
tunud ideede levitamise tähtsaimaks ülemaailmseks vahendiks. Ning see ei tulene ainuüksi
tema massilisest levikust, vaid ka sellest, et inimesed kalduvad eeldama, nagu oleks kõik,
mida näidatakse filmis või öeldakse raadiosaates, tõsi. Inimestel ei ole võimalust saadud infor-
matsiooni kriitiliselt hinnata. Nõukogude perioodil oleme näinud, kuivõrd veenvalt võib meedia

inimesi mõjutada. Tänapäevaks on järkjärgult selgunud, kui suur oli erinevus tegelikkuse ja selle vahel, mida nõukogude televisioon ja raadio edastasid sündmustest Eesti NSVs. Umbes viiskümmend aastat oli eestlastel keelatud uurida omaenda ühiskonna arengut puudutavaid materjale. Minevik on muu hulgas varjul ka teie arhiivides, sõltumata sellest, kas nad on loodud seaduslike vahenditega või soovist luua kultuuriväärtuslikke kollekttsioone. Arhiivid, sealhulgas audiovisuaalsed, on peamised teaduslike ja individuaalsete uuringute allikad kasutamiseks hariduslikel eesmärkidel ja me kõik teame, et teadus ja haridus on olulisemaid riigi tuleviku kujundajaid. Ajalooline uurimustöö ei tohiks olla piiratud vaid teatud teemadega kauge- mast ajaloost või lähiminevikust, vaid on või peaks olema otseselt seotud riigi arengu seisukohalt oluliste sündmustega. Arhiivi haldamine on tegelikult informatsiooni haldamine riiklikul tasandil ning informatsiooni käsitlemine sel tasandil on omakorda vahend sotsiaalse vabane- mise ja muutumise saavutamiseks. Seda teed järgides on kindlasti võimalik jõuda tõelise vaba- duseni.

Tekib ehk küsimus, miks ma räägin nii suurtel ja abstraktsetel teemadel seminaril, mis peaks olema praktilise iseloomuga. Kuid meie ametis peab alati teadma, *milleks* me teeme seda, mida teeme, mitte ainult seda, *millal* ja *kuidas*. Me ei arhiveeri audiovisuaalseid doku- mente ega muuda neid kättesaadavaks oma asutuse või laiemal avalikkusel jaoks mitte ainult sellepärast, et meile selle eest makstakse. Mõnes mõttes on see nii kohustus kui ka missioon. Arhiivi kogud, kaasaarvatud audiovisuaalsed, on alati avatud konsultatsioonideks, väljaarva- tud juhtumid, mil on alust neile ligipääsu piirata või see täielikult keelata. Üldjuhul makstakse audiovisuaalse toodangu ja fotode eest riiklikest fondidest, kuid isegi siis, kui need tulevad erakogust, peavad nad olema uurimustööks ja uuesti kasutamiseks avatud, kui nad kord juba riiklikku arhiivi kuuluvad. Ainult juhtudel, mil materjal on ilmselt salajane või kui tahetakse kaitsta kellegi privaatsust, võidakse juurdepääsu kollekttsioonile piirata. Arhivaarina on meil kohustus jälgida, et juurdepääs kogudele oleks tõepoolest tagatud ning et tõeline uurija, hari- dusspetsialist või ka lihtsalt eraisik ei oleks ilma jäetud seadusega tagatud õigusest informatsiooni vabalt ligi pääseda. See on meie kohustus. Meie missioon aga on teha kõik meist olev nii oma ametliku ülesande piires kui ka sellest väljaspool, kaitsmaks ja suurendamiseks Eesti kultuuripärandit, mida me haldame.

Vajadus kaitsta audiovisuaalseid dokumente teadvustati peaaegu kohe, kui neid looma ha- kati. 1898. aastal, kaks aastat pärast seda, kui näidati esimest filmi, kirjutas poola kineast Boleslaw Matuszewski (kes muide oli sel ajal teenistuses tsaar Nikolai juures, kelle vaateid filmikunstile juba tunneme) Pariisis brošüüri "*Une nouvelle source d'histoire*" ("Uudne aja- looallikas") loomaks filmiarhiivi. Tema arvates oli film iseäranis kindel ja usaldusväärne va- hend ajaloosündmuste jäädvustamiseks. Võibolla oli ta pisut naiivne, kuid mõnes mõttes ka ettenägelik. Tema ideed juurdusid Prantsusmaal enne I maailmasõda ning muutusid taas ak- tuaalseks kahekümnendatel aastatel. Veidi enne II maailmasõda kehtestas Prantsusmaa sund- eksemplari seaduse kõikidele oma riigis toodetud filmidele. Hollandis asutati esimene keskne filmiarhiiv 1919. aastal ning selle kollekttsioon on pärast seda, kui teda mõnda aega Hollandi Riiklikus Arhiivis hoiti, nüüd ühendatud uue riikliku audiovisuaalse arhiiviga. 1980. aastal võttis UNESCO vastu "*Soovitusel liikuvate piltide kaitseks*" ning 1993. aastal koostas Euroopa Nõukogu *Euroopa audiovisuaalse pärandi kaitse konventsiooni* eelnõu, mis on siiani arutlusel.

Arvatakse, et umbes 70% Euroopa filmipärandist on hävinud, ning mõistame, et isegi ole- masoleva 30% hulgast valikulise kaitse teostamine on nii rahalistel kui ka tehnilistel põhjustel suur probleem. Raadioprogrammide osas on olukord veelgi halvem, sest ainult väga väike osa raadiosaadetest on säilinud. Televisiooniprogrammide kohta ei ole minu teada niisugust ar- vestust peetud, kuid kui hinnata olukorda mitmes Euroopa riigis, siis on märkimisväärselt suur osa vanematest saadetest kustutatud. Sellest tulenevalt pannakse tänapäeval erilist rõhku dokumentide valikule ning kaasaegsetele konserveerimise ja kataloogimise tehnoloogiatele.

Teine muret tekitav probleem on seadusandlus, mis puudutab nii audiovisuaalse arhiivi õigusi ja kohustusi kui ka reguleerib audiovisuaalsete dokumentide autoriõigusi.

Kokku võttes on audiovisuaalse arhiivinduse arengusuunad järgmised:

* **Uute meetodite ja infokandjate kasutuselevõtt** mõjutab arhiivindust kahel viisil. Esiteks võimaldab see salvestatud heli- või filmidokumenti säilitada kandjatel, mis on väiksemad traditsioonilistest dokumentidest ja suhteliselt kauasäilivad. Digitaalsete dokumentide kopeerimine, ilma et kvaliteet kannataks, ning nende kättesaadavus kas arvuti või isegi telefoniliinide kaudu ei kuulu enam teadusliku fantastika valda. Seda tehakse lausa kommertsalustel. Teisest küljest teevad need meetodid võimalikuks arhiivide vahelise suhtlemise ning võimaldavad ühtlustada kataloogimise standardeid või neid vähemalt lähendada. See sunnib meid mitte ainult finantsilistest kaalutlustest lähtuvalt tõsiselt mõtlema praegu valitseva olukorra üle, kus heliarhiiv, televisiooni arhiiv ja filmiarhiiv tegutsevad kui eraldiseisvad, üksteisest enamvähem sõltumatud üksused. Seetõttu ongi Hollandis otsustatud ühtse riikliku audiovisuaalse arhiivi loomise kasuks.

* **Ülisuur audiovisuaalsete dokumentide hulk**, mille arhiveerimise üle tuleb otsusele jõuda, nõuab kindlate valikukriteeriumide kehtestamist ning eri arhiivide ülesannete ühemõttelist defineerimist, selleks et vältida kogumisvaldkondade dubleerimist ning jälgimaks, et tõeliselt oluliste dokumentide hulk oleks mõistlikul tasemel.

* **Kuigi see on aeganõudev protsess**, võib siiski öelda, et mitte ainult elukutselised teadus- ja haridustöötajad, vaid ka laiem avalikkus eeldab, et audiovisuaalsed kollektsioonid peavad olema üldsusele avatud. Ühes sellega tehakse Lääne-Euroopas ja mujalgi jõupingutusi, et kehtestada audiovisuaalsete dokumentide sundeksemplari seadus ning sisse viia autoriõigust kaitsev seadusandlus.

Robert Egeter-van Kuyk on sündinud 1942. aastal Indoneesias. Vanemad on Hollandi-Šveitsi ja Taani-Jaava päritolu. Tal on nii Hollandi kui ka Šveitsi kodakondsus. Hariduse omandas ta Prantsuse, Hispaania, Portugali kõrgkoolides. Töötanud Hollandi teadus- ja haridusministeeriumis, kuninglikus merelaevastikus, Hollandi välisministeeriumis, valitsuse infoteenistuses, mille alla kuulub ka Hollandi Valitsuse Audiovisuaalsete Dokumentide Arhiiv, mida ta juhtis 1996. aastani. Van Kuyk on UNESCO ekspert Aafrika ja Lõuna-Aasia informatsiooni ning audiovisuaalse arhiivinduse alal, Hollandis audiovisuaalsete kollektsioonide arvestusregistri projektijuht. Ta on publitseerinud eri- ja ajaloolaseid artikleid, luulekogusid inglise ja hollandi keeles, tõlkinud nii sotsioloogia- kui ka filosoofiaalaseid ning kirjandusteoseid.

1997. aasta juunis Tallinnas toimunud kahenädalane seminar audiovisuaalsetele arhiividele sai teoks Robert Egeter van Kuyki kui ICA audiovisuaalse sektsiooni kauaaegse juhataja eestvõttel ja Hollandi saatkonnna materiaalsel toetusel.

Seminaril peetud ettekande tõlkis **Annely Vainumäe**